

Løsning av ligninger

Joakim Sundnes^{1,2}

Simula Research Laboratory¹

Universitetet i Oslo, Institutt for informatikk²

Sep 24, 2026

- Oppgave 5.13 fra "A primer on..."
- Mer om plotting; animasjoner (lysbilder fra tirsdag)
- Oppgave 5.39 fra "A primer on..."
- Løsning av ikke-lineære ligninger (Kap. 11 i "Programmering for naturvitenskap...")

Ikke-lineære ligninger

Ikke-lineære algebraiske ligninger som

$$x = 1 + \sin x$$

$$\tan x + \cos x = \sin 8x$$

$$x^5 - 3x^3 = 10$$

er vanligvis umulige å løse med penn og papir, men kan løses med numeriske metoder. For å gjøre dette skriver vi ligningene på formen

$$f(x) = 0$$

For eksemplene over gir dette (flytt alt over på venstre side)

$$f(x) = x - 1 - \sin x$$

$$f(x) = \tan x + \cos x - \sin 8x$$

$$f(x) = x^5 - 3x^3 - 10$$

Vi skal implementere metoder for å løse $f(x) = 0$

En løsning x av $f(x) = 0$ kalles et nullpunkt eller en *rot* til $f(x)$

Vi skal se på tre ulike metoder:

- 1 Halveringsmetoden
- 2 Newtons metode
- 3 Sekantmetoden

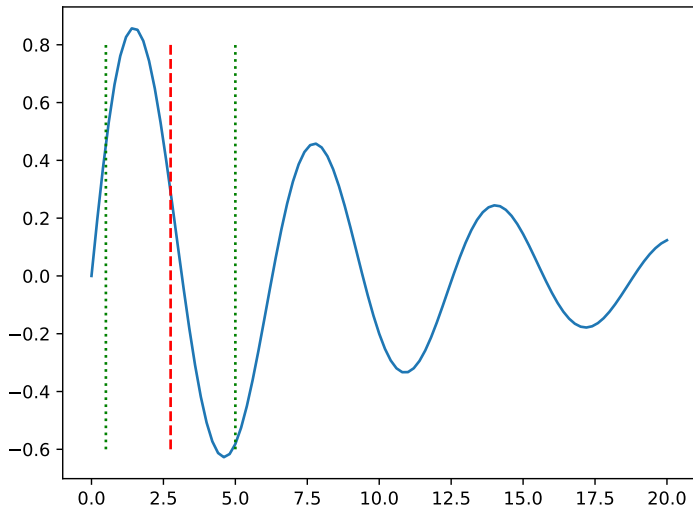
Alle metodene følger samme oppskrift

- 1 Formulere en metode for å finne et nullpunkt
- 2 Oversette metoden til en presis algoritme
- 3 Implementere algoritmen i Python
- 4 Teste implementasjonen

Halveringsmetoden (biseksjonsmetoden)

- Start med et intervall $[a, b]$ der $f(x)$ skifter fortegn
  - Da må det være (minst) ett nullpunkt i $[a, b]$
  - Halver intervallet:
    - $m = (a + b)/2$; skifter f fortegn i venstre halvdel $[a, m]$?
    - Ja: fortsett med venstre intervall $[a, m]$ (sett $b = m$)
    - Nei: fortsett med høyre intervall $[m, b]$ (sett $a = m$)
  - Gjenta prosedyren
-
- Etter å ha halvert det opprinnelige intervallet n ganger, vet vi at $f(x)$ må ha et nullpunkt innenfor et (lite) intervall $2^{-n}(q - p)$
  - Metoden er treg, men veldig sikker
  - Andre metoder (som Newtons metode) kan være raskere, men kan også mislykkes i å finne en rot - halveringsmetoden feiler ikke

Illustrasjon av halveringsmetoden

Algoritme/implementasjon av metoden

```
for i in range(0, n+1):  
    m = (a + b)/2  
    if f(a) * f(m) <= 0:  
        b = m # nullpunkt i venstre halvdel  
    else:  
        a = m # nullpunkt i høyre halvdel
```

Algoritmen kan gjøres mer effektiv

- $f(a)$ blir beregnet på nytt i hver if-test
- Dette er ikke nødvendig hvis a ikke har endret seg siden forrige gjennomgang av løkken
- På moderne datamaskiner og med enkle formler for $f(x)$ har disse ekstra beregningene ikke noe å si
- Men innenfor vitenskap og ingeniørfag møter man f -funksjoner som tar timer eller dager å evaluere i ett punkt, og da betyr det noe å spare noen $f(a)$ -evalueringer!
- Tommelfingerregel: fjern overflødige beregninger (med mindre koden blir mye mer komplisert og vanskeligere å verifisere)

Ny, mer effektiv versjon av algoritmen

Idé: lagre $f(x)$ -evalueringer i variabler

```
f_a = f(a)
for i in range(0, n+1):
    m = (a + b)/2
    f_m = f(m)
    if f_a * f_m <= 0:
        b = m # nullpunkt i venstre halvdel
    else:
        a = m # nullpunkt i høyre halvdel
    f_a = f_m
```

Hvordan velge n ? Altså, når skal iterasjonen stoppe

- Vi vil at feilen i roten skal være ϵ eller mindre
- Etter n iterasjoner er det opprinnelige intervallet $[a, b]$ halvert n ganger, og det nåværende intervallet har lengde $2^{-n}(b - a)$. Dette er tilstrekkelig lite hvis
$$2^{-n}(b - a) = \epsilon \quad \Rightarrow \quad n = -\frac{\ln \epsilon - \ln(b - a)}{\ln 2}$$
- Et enklere alternativ: bare gjenta halveringen til lengden på det nåværende intervallet er $\leq \epsilon$
- Dette gjøres enklest med en while-løkke: `while b - a > epsilon:`
- Vi legger også til en test for å sjekke om f virkelig skifter fortegn i det opprinnelige intervallet $[a, b]$

Endelig versjon av halveringsalgoritmen

```
f_a = f(a)
if f_a * f(b) > 0:
    # feil: f skifter ikke fortegn i [a,b]

i = 0
while b - a > epsilon:
    i = i + 1
    m = (a + b)/2
    f_m = f(m)
    if f_a * f_m <= 0:
        b = m # roten er i venstre halvdel
    else:
        a = m # roten er i høyre halvdel
    f_a = f_m
```

Implementasjon som en Python-funksjon

```
def bisection(f, a, b, eps):  
    fa = f(a)  
    if fa * f(b) > 0:  
        return None, 0  
        # Alternativ: raise ValueError(  
        # f'Ingen fortegnsskifte i [{a:g},{b:g}]')  
  
    i = 0 # iterasjonsteller  
    while b - a > eps:  
        i += 1  
        m = (a + b)/2.0  
        fm = f(m)  
        if fa * fm <= 0:  
            b = m # roten er i venstre halvdel av [a,b]  
        else:  
            a = m # roten er i høyre halvdel av [a,b]  
            fa = fm  
    return m, i  
  
print(bisection(f=lambda x: 2*x-3, a=0, b=10, eps=1E-5))
```

Newtons metode

Simpson (1740) kom opp med følgende generelle metode for å løse $f(x) = 0$ (basert på ideer fra Newton):

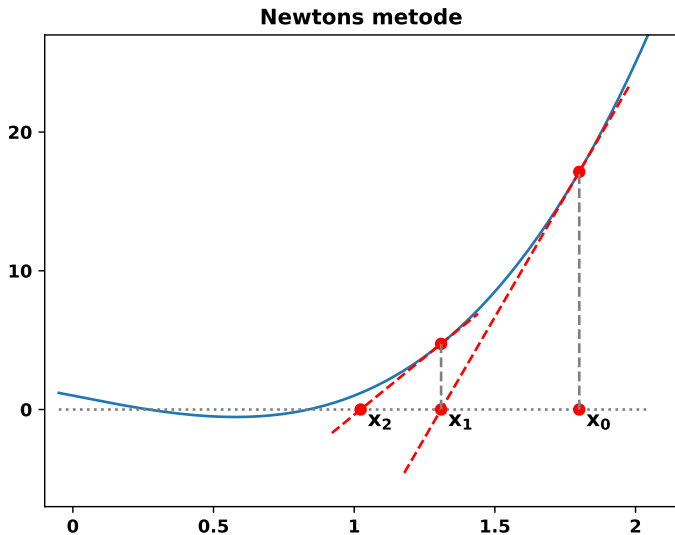
$$x_n = x_{n-1} - \frac{f(x_{n-1})}{f'(x_{n-1})}, \quad x_0 \text{ gitt}$$

- Dette er en (ikke-lineær) differensligning
- Bygger på en lokal *linearisering* av $f(x)$ rundt punktet x_n :

$$f(x) \approx \tilde{f}(x) = f(x_0) + f'(x_0)(x - x_0)$$

- Vi løser ligningen $\tilde{f}(x) = 0$ i stedet for $f(x) = 0$, og gjentar prosessen med en ny linearisering rundt dette nullpunktet.

Illustrasjon av Newtons metode

Newtons metode forts.

- Når $n \rightarrow \infty$, håper vi at $x_n \rightarrow x_s$, der x_s løser $f(x_s) = 0$
- Hvordan velge N når det vi ønsker er at x_N er nær x_s ?
- Trenger et litt annerledes program: simuler til $f(x) \leq \epsilon$, der ϵ er en liten toleranse
- Newtons metode kan (lett) divergere, så $f(x) \leq \epsilon$ vil kanskje aldri bli oppfylt!

Et program for Newtons metode

Rask implementasjon:

```
def Newton(f, x, dfdx, tol = 1.0E-7, max_n=100):  
    n = 0  
    while abs(f(x)) > tol and n <= max_n:  
        x = x - f(x)/dfdx(x)  
        n += 1  
    return x, n, f(x)
```

Merk:

- $f(x)$ evalueres to ganger i hver runde av løkken - bare én evaluering er strengt tatt nødvendig (kan lagre verdien i en variabel og gjenbruke den)
- Det kan være nyttig å lagre x - og $f(x)$ -verdiene i hver iterasjon (for plotting eller utskrift av en konvergenstabell)

En forbedret funksjon for Newtons metode

Kun ett $f(x)$ -kall i hver iterasjon, samt valgfri lagring av $(x, f(x))$ -verdier under iterasjonene:

```
def Newton(f, x, dfdx, epsilon=1.0E-7, max_n=100,
           store = False):
    f_value = f(x)
    n = 0
    if store: info = [(x, f_value)]
    while abs(f_value) > epsilon and n <= max_n:
        x = x - f_value / dfdx(x)
        n += 1
        f_value = f(x)
        if store: info.append((x, f_value))
    if store:
        return x, info
    else:
        return x, n, f_value
```

Bruk av Newtons metode

$$e^{-0.1x^2} \sin\left(\frac{\pi}{2}x\right) = 0$$

Løsninger: $x = 0, \pm 2, \pm 4, \pm 6, \dots$

Hovedprogram:

```
import sys
import numpy as np

def g(x):
    return np.exp(-0.1 * x**2) * np.sin(np.pi / 2*x)

def dg(x):
    return -2*0.1*x*np.exp(-0.1*x**2)*np.sin(np.pi/2*x) +
           np.pi/2*np.exp(-0.1*x**2)*np.cos(np.pi/2*x)

x0 = float(sys.argv[1])
x, n, val = Newton(g, x0, dg)
print('Beregnet rot:', x)
```

Fordeler og ulemper med Newtons metode

- Konvergerer vanligvis mye raskere enn halveringsmetoden
- Kan divergere, spesielt hvis første gjett x_0 er langt unna nullpunktet
- Algoritmen trenger den deriverte $f'(x)$, som det ikke alltid er mulig å beregne analytisk.

Alternative løsninger:

- Estimer den deriverte med

$$f'(x) \approx \frac{f(x+h) - f(x)}{h}$$

- Bruk en alternativ metode, f.eks. sekantmetoden

- Newtons metode vil gi en sekvens av løsninger $x_0, x_1, \dots$ og tilhørende funksjonsverdier $f(x_0), f(x_1), \dots$,
- Vi kan bruke disse punktene $(x_0, f(x_0)), (x_1, f(x_1)), \dots$ til å estimere den deriverte for neste iterasjon:

$$f'(x_n) \approx \frac{f(x_n) - f(x_{n-1})}{x_n - x_{n-1}}, \quad (1)$$

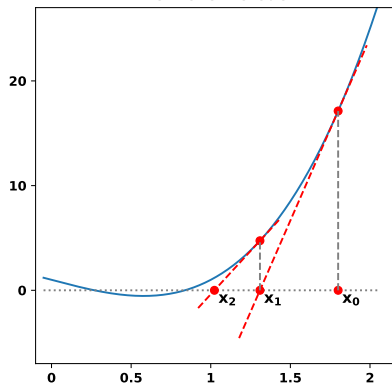
Hvis vi setter inn denne approksimasjonen av $f'(x)$ i algoritmen for Newtons metode får vi: metode

$$x_{n+1} = x_n - \frac{f(x_n)(x_n - x_{n-1})}{f(x_n) - f(x_{n-1})}, \quad (2)$$

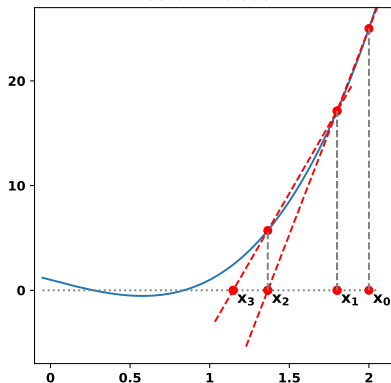
- Vi trenger to startverdier x_0 og x_1 , men ikke den deriverte
- Sekantmetoden konvergerer vanligvis litt tregere enn Newtons metode, men kan likevel være mer effektiv
- Trenger bare en evaluering av $f(x)$ for hver iterasjon

Sekantmetoden - illustrasjon

Newton's metode

Sekantmetoden

Oppgave A.10 fra "A primer on..."

Ligningsløserne fra SciPy

Løsning av ikkelineære ligninger er en veldig vanlig oppgave, og det finnes derfor en del ferdige verktøy man kan bruke. Løserne i SciPy-biblioteket er enkle å bruke, og virker bra på enkle problemer. Funksjonen for å løse skalare ligninger heter `root_scalar`:

```
from scipy.optimize import root_scalar
import numpy as np

def f(x):
    return x**3 - 1

def dfdx(x):
    return 3*x**2

# Nullpunkter
nullpunkt_halverings = root_scalar(f,method='bisect',bracket=[0,5])
nullpunkt_newton = root_scalar(f,method='newton',fprime=dfdx, x0=5)
nullpunkt_secant = root_scalar(f,method='secant',x0=5,x1=4)
```

Mer om ligningsløserne fra SciPy

- For enkle ligninger virker alle løserne i SciPy fint, uten merkbare forskjeller i effektivitet
- For mer krevende ligninger kan noen av løserne divergere eller gi feil svar: $\Rightarrow$ For å velge riktig metode og bruke den riktig trenger vi å vite hvordan de ulike metodene virker
- Den beste måten å få denne forståelsen er å programmere metodene selv, som vi har gjort til nå